

Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)

Establishment Process of the Democrat Party and DP-RPP Political Struggle (1945-1947)

Enis Şahin* - Bilal Tunç**

Öz

Bu çalışmada, çok partili hayata dönüşle başlayan sürecin en önemli muhalefet partisi olan DP'nin kuruluş sürecini ve partinin bu süreçte siyasi olarak yaşadığı olaylar üzerinde durulmuştur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sonrasında ortaya çıkan DP, oluşum süreci boyunca CHP tarafından birtakım engellemelerle karşılaşmıştır. Yapılan baskılara rağmen, parti teşkilatları aralıksız olarak çalışarak, 1950 seçimlerini kazanmış ve iktidar olmuşlardır. Ancak bu süreç kolay gerçekleşmemiştir. Bu çalışma 1946-1947 arası siyasi olaylara yeniden bakarak, DP'nin hangi aşamalardan geçerek iktidara geldiği, CHP'ye yönelik yaklaşımı ve eleştirilerinin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Çok Partili Hayat

---

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (esahin@sakarya.edu.tr).

** Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı Doktora Öğrencisi, Sakarya.

Abstract

This study deals with the Democrat Party which was the most important official opposition party of Multi Party Regime and its relation with Kemalism as the official ideology of Turkish Republic during the Single Party Rule. The Democrat Party which emerged out of opposition onto Land Reform has challenged many policies of Republican People's Party which had been in power for 27 years. Since the founding era Democrat Party was exposed to various pressures by Republican People's Party. Despite all this, Republican People's Party won the elections and was in power. This study is a review of the political and economic development of the 1946-47 period and an analysis of the Democrat Party's approach and critics to policies of Republican People's Party during this period. It also searches for the effects of developing on Democrat Party's political language.

Keywords: Democrat Party, Republican People's Party, Multi-Party Regime

Giriş

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, Batıda ortaya çıkan nihaî durum, Türkiye'nin 1945'ten sonraki iç politikasının şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Savaş sonrası mevcut otoriter sistemlere son veren Birleşmiş Milletler Anayasası, dünya ile bütünleşmeyi amaçlayan Türkiye için de tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş için temel oluşturmuştur.

DP'yi doğuran muhalefet hareketi, 1945 yılı bütçe görüşmelerinde ve Toprak Reformu Kanunu tasarısının TBMM'deki tartışmalarında ortaya çıkmıştır. Ülkede her alanda görülen düzensizliklerden, CHP içindeki milletvekilleri de şikâyetçi olmuşlardır. Bu tarihlerde “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” tasarısı TBMM'de önemli tartışmalara neden olmuştur¹.

Tasarıyla ilgili olarak söz alan başta Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gibi CHP'li milletvekilleri, bütçe aleyhinde oy vermişlerdir². Bu gelişmeler karşısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 19 Mayıs 1945'te yayınladığı bayram mesajında, ülkede halk iradesinin gelişeceğini açıklamıştır. Bunu müteakiben bahsi geçen dört milletvekili 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubuna bir muhtıra vererek, deyim yerindeyse fitili ateşlemişlerdir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan daha sonraları “Dörtlü Takrir³” diye adlandırılan bu

---

1 Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s. 11.

2 Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s. 44.

3 Dörtlü Takrir: 7 Haziran 1945 tarihinde CHP'li dört milletvekili, parti meclis gurubunda açık olarak görüşülmek üzere, meclis grubu başkanlığına bir takrir (önerge) vermişlerdir. Bu önergeyi veren isimler; İzmir milletvekili Celal Bayar, İçel milletvekili Refik Koraltan, Aydın milletvekili Adnan Menderes ve Kars milletvekili Fuat Köprülü olmuşlardır. Bu önerge, bu dört isim tarafından imzalanmış ve Türk siyasi tarihinde 'Dörtlü Takrir' olarak yer almıştır. Önergedeki üç madde şu şekildedir: 1) Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması. 2) Yurttaşların siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri

önergeyle, özgürlükleri kısıtlayan rejimi daha fazla sürdürmenin doğru olmayacağını, anayasada gösterilen hak ve özgürlüklerin artık tanınmasını, çok partili bir siyasî hayata geçilmesi ve hükümetin TBMM tarafından denetlenebilmesi gibi hususların ülkede artık gerçekleşmesi talebinde bulunmuşlardır⁴.

Önerge CHP Grubunda adeta deprem yaratmış, ancak sonuç itibariyle reddedilmekle beraber, kamuoyunda iyi bir izlenim bırakmıştır. Bu durumdan cesaret alan Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, muhalefetlerini basında hükümeti eleştiren yazılar yayınlarak sürdürmüşlerdir⁵. 1945'in Ağustos ayında Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın onaylanması için yapılan görüşmelerde, Adnan Menderes aynı doğrultuda konuşarak tek parti yönetimini sert bir dille eleştirmiş ve Türkiye'nin uluslararası düzeyde girdiği bu taahhüde uygun olarak siyasî sistemini demokratik esaslar doğrultusunda yeniden şekillendirmesi ve özgürlükleri kısıtlamaktan artık vazgeçmesi gerektiğini yinelemiştir⁶.

Yukarıdaki gelişmeler üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edilmiş, bu kararı eleştiren Refik Koraltan da aynı akıbete uğramıştır. Bu gelişmeleri, Celal Bayar'ın önce İzmir milletvekilliğinden, sonra da CHP'den istifa etmesi izlemiştir. Celal Bayar istifa ettikten sonra yeni bir parti kuracaklarını basına açıklamış, nihayet 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın liderliği altında DP resmen kurulmuştur⁷. DP'nin kurulduktan kısa bir süre sonra ülke genelinde büyük bir ilgi ile karşılandığı görül-

---

imkânlarının sağlanması. 3) Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden tanzimi (**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon Kodu: 030. 01. Yer No: 53.315.4).

4 Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 44.

5 Erdal İnce, "1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Türk Siyasal Yaşamına Etkisi" *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008, s. 21.

6 Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), dönem 7, c. X (15Ağustos 1945), s. 169-172; Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum ve Liberal Siyaset-Türkiye'de Demokrasiye Geçişin Deneyimi (1945-1950)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1992, s. 29.

7 Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, 12.

mektedir. Bu durumdan dolayı DP'liler hem Meclis içinde hem de dışında CHP tarafından çeşitli baskılara maruz kalmışlar, buna rağmen DP'nin merkez ve vilayet teşkilatlanmalarını sağlayarak hızla yükselmesi önlenememiştir.

1. Demokrat Parti'nin Kurulmasından Önce Türkiye'de Siyasi Durum

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren çok partili hayata geçiş anlamında birtakım teşebbüsler olmuştur. Bu bağlamda ilk önce 17 Kasım 1924'te kurucuları Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) kurulmuştur⁸. Parti kurulduktan kısa bir süre sonra irticai faaliyetlere karıştığı ve Takrir-i Sükûn Kanunu'na karşı hareketlerde bulunduğu iddiasıyla 1 Haziran 1925'te hükümet tarafından kapatılmıştır⁹. Daha sonra da 12 Ağustos 1930'da Ali Fethi Okyar'ın önderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, ancak bu parti de uzun ömürlü olamamış ve kısa sürede kapatılmıştır.

Çok partili döneme geçiş anlamında istenilen sonuç elde edilemediği için 1923'ten 1946'ya kadar CHP'nin tek parti hâkimiyeti egemen olmuştur. 1938 yılına kadar Devletin ve Partinin lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuş, onu takiben 1946'ya kadar İsmet İnönü devlet ve parti başkanlığı yapmış ve değişmez başkan ve Milli Şef olarak Türkiye'yi on iki yıl boyunca yönetmiştir. İsmet İnönü dönemi olan II. Dünya Savaşı ve ondan sonraki yıllarda halkın yönetimden genel manada memnun olmadığı söylenebilir¹⁰. Bu memnuniyetsizlik ve ülkede siyasi yönden uygun bir durumun bulunmayışı, kuruluşundan itibaren DP'nin halk tarafından benimsenmesinde ve parti olarak büyümesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

---

8 Hakkı Uyar, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999, s. 116.

9 Uyar, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, s. 118.

10 Olcay Özkaya Duman, "Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler", *Demokrat Parti Dönemi*, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi*, 2012 1(1), s. 301.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de uygulanan savaş ekonomisinin, halkı ekonomik ve sosyal yönlerden zor durumlarda bıraktığı bilinmektedir. Özellikle hükümet tarafından sürekli arttırılan vergilerden dolayı, halk ekonomik yönden sıkıntılar yaşamıştır. Halkın ekonomik ve sosyal yönden iyi bir durumda olmadığı bu dönemlerde, savaş ekonomisinin oluşturduğu kargaşa ortamında kazançlarını arttıran ticaret ve tarım burjuvazisi, savaşın rantını toplayarak hızla zenginleşmiştir. Yani bu durum ülkede savaş zenginlerinin olmasına ortam hazırlamıştır. Savaş ekonomisinin bütün ağırlığını ise özellikle orta gelirli vatandaşlar yaşamış ve bu durum onların CHP iktidarına karşı memnuniyetsizlik hislerinin ortaya çıkmasındaki temel faktörlerden birisi olmuştur¹¹. Bu arada savaş sırasında uygulanan “Varlık Vergisi”¹²’nin de, yönetilenin, yönetene karşı duyduğu bu memnuniyetsizliğe tuz-biber ektiği söylenebilir.

DP’nin ortaya çıkmasına yol açan CHP’deki parti içi muhalefet, 1945 yılının ortalarında iyice belirgin hale gelmiştir. 21 Mayıs 1945’te başlayan bütçe görüşmeleri, Mecliste şiddetli bir muhalefetin varlığını göstermiştir. Adnan Menderes, Feridun Fikri Dü-

---

11 Pınar Kaya Özçelik, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (3), 2011, s. 166.

12 Varlık Vergisi Kanunu’nun I. maddesinde vergiyle ilgili olarak şu ifade yer almaktadır: “Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere «Varlık Vergisi» adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir” Dolayısıyla, Varlık vergisine II. Dünya savaşının devam ettiği yıllardaki olağanüstü koşullarda bir defaya mahsus olmak üzere konulan bir servet vergisidir denilebilir. Verginin konusu, servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve olağanüstü gelirleriydi. II Kasım 1942 günü TBMM’de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu” sadece iktisadi değil, siyasi ve kültürel açıardan da önemli bir uygulamadır). Varlık vergisi başlangıçta mecburi bir iç borç şeklinde ortaya atılmış fakat Emin Ali Sipahi’nin ecnebilerin buna mecbur edilemeyeceklerini ileri sürmesi üzerine vergiye dönüştürülmüştür Vergi ilk kez, Şükrü Saraçoğlu’nun ekonomide ağırlığın Türklere verilmesi kararını almasıyla 1940 yılının kasım ayında CHP’nin gizli oturumunda gündeme gelmiştir. Varlık Vergisi kendisinden önceki tüm vergilerden daha farklıdır. Alınan kararlara göre vergi 15 gün içinde nakit olarak ödenmeliydi. Azınlıklar arasında bu süre içinde vergiyi ödeyemeyenler Aşkale’ye çalıştırılmak üzere gönderileceklerdi (Resmi Gazete, 12 Aralık 1942, s. 5255).

şünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi vekiller, tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdir¹³. Adnan Menderes'in konuşması, hükümete karşı yapılan eleştiriler, bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle de memurların ekonomik yönden zor durumu, vurgunculuk, karaborsa ve vergi sisteminin adaletsizliği gibi konularda yoğunlaşmıştır¹⁴.

Sonuç olarak CHP'nin içindeki muhaliflerden, sonradan DP'nin "dört kare ası" olarak adlandırılacak olan Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ısrarla artık yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Nihayet 29 Mayıs 1945'te yapılan bütçe oylamasında, 368 lehte oya karşı beş kişi aleyhte oy kullanmıştır. Bu kişiler, Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dır¹⁵. Bu olay, yirmi yıldır mecliste uyum içinde çalışan CHP milletvekilleri içinde muhalefetin ortaya çıktığını göstermesi açısından önemli bir gelişmedir¹⁶. Bu muhalefet, beraberinde DP gibi yeni bir oluşumun önünü açmıştır.

1.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun temel amacı, topraksız ya da az toprağı olan köylülere toprak dağıtmak, kredi ve tarımsal araçlar gibi köylünün üretim için ihtiyaç duyduğu bazı önemli olan araçları sağlamak, toprakların belli bir büyüklüğün üstüne çıkmasını önlemek ve toprağın sürekli olarak kullanılmasını güvence altına almaktır. Dağıtılması düşünülen öncelikli topraklar devlet arazileri, köylerde bulunan kamu arazileri ve göl, bataklık gibi yerlerin kurutulması ile elde edilebilecek olan arazilerdir. Bu arazilerin yetmediğı yerlerde özel toprakların da kamulaştırılıp dağıtılacağı öngörülüyordu. Geniş düzlüklerin bol olduğu yerler-

---

13 Eroğlu, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 9.

14 TBMMTD, dönem 7, c. XVII (21 Mayıs 1945), s. 226-281.

15 Eroğlu, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 10.

16 Erol Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası*, İstanbul: Doğan Kitabevi, 2007, s. 20.

de 500 dönüm, düzlüklerin az olduğu yerlerde ise 2000 dönümden fazla arazisi olanların bu fazlalıkları kamulaştırılacaktı¹⁷. Bahsi geçen kanuna en fazla çıkanlar Emin Sazak ile Adnan Menderes olmuştur. Bu kişilerin bu kanuna karşı çıkmalarının en önemli sebeplerinden birisi kendilerinin çok fazla araziye sahip olmalarıdır.

1945 yılının Mayıs ayında Toprak Reformu Kanunu tasarısı TBMM'de görüşülürken, CHP Aydın Milletvekili Adnan Menderes, tasarımı eleştiren bir konuşma yaparak, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile tartışmış ve tasarı ile ilgili TBMM'de kanun aleyhine sert konuşmalar yapmıştır. Menderes bir konuşmasında, konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: *“Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Hükümetin tasarısının 5 senedir olgunlaştığı Tarım Bakanınca ifade olunmasına rağmen iyi bir hazırlık mahsulü değildir. Böyle bir kanununun tatbikini sağlayacak müesseselerin temelleri atılmamış, vasıtalar yaratılmamış, elamanlar yetiştirilememiş ve gereken teşkilâtın kurulması dahi derpiş edilmemiştir. Hükümet tasarısının dayandığı mucip sebepler yerinde, değildir. Geçici Komisyonun hazırladığı metinle, Hükümet tasarısının birçok hatalı ve zararlı hükümleri tadil edilmiş ve yurttaşa teminat verecek ve tatbikatı kolaylaştıracak birçok yeni hükümler ilâve olunmuştur. İkinci müzakereden sonra bazı maddelerin üçüncü defa müzakeresi usule ve İç tüzüğe aykırı olduğu gibi yapılan tadilâtta zararlı olmuştur. Tarım Bakanlığının Toprak Kanunu muvacehesinde on sene evvelki düşünürleriyle bugün Hükümetçe huzurunuzda getirilen tasarı arasında külli fark vardır. Vaktiyle Tarım Bakanlığı namına o raporu yazan Sayın Hatipoğlu, elimizdeki tasarımı hazırlayan Tarım Bakanı Hâtipoğlu ile tezat halindedir. Onun için arkadaşlar, tasarının üçüncü müzakeresinde yapılan son değişikliklerin tashih edilmesi için tasarının tekrar Geçici Komisyona iadesini arz ve bu teklifimin kabulünü istirham ediyorum¹⁸”*. Adnan Menderes, bu konuşması gibi tasarı ile ilgili olarak birçok defa söz almış ve tasarı ile ilgili TBMM'de yaptığı konuşma gibi birçok defa söz almış ve tasarı aleyhinde konuşmuştur.

---

17 İnce, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türk Siyasal Yaşamına Etkisi, s. 90; Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, sayı: 6032, s. 8893-8897.

18 TBMMTD, dönem 7, c. VII (16 Mayıs 1945), s. 115.

Erdal İnce'ye göre; Adnan Menderes'in Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile özellikle üzerinde durduğu, müzakere edilmeden hükümetin isteği doğrultusunda hazırlanan tavrın demokrasi anlayışına ve anayasanın ruhuna aykırı olduğu, ayrıca büyük arazilerin kamulaştırma yolu ile küçük parçalara ayrılarak topraksız köylüye verilmesinde uygulanan yöntemin ve parçalanmanın üretimi durma noktasına getirerek bunun ülke ekonomisine yaratacağı etkileri olmuştur¹⁹.

CHP, muhalif düşüncelere rağmen "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nu Meclis'ten geçirtmiştir²⁰. 11 Haziran 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, toprağı olmayan ya da az olan çiftçilerin aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ve işgüçlerini değerlendirecek ölçüde toprak edinmeleri amacıyla çıkarılmıştır. Bahsi geçen kanun siyasal ve ekonomik sonuçları itibarıyla birçok olaylara sebep olmuş, CHP içinde ve dışında derin çatlaklar oluşturmuş ve nihayet bu çatlakların da çok partili hayata geçişte önemli katkılarının olduğu gözlemlenmiştir²¹.

1.2. Dörtlü Tavrın Verilme Nedenleri ve Sonuçları

7 Haziran 1945'te eski Başbakan ve Mustafa Kemal Atatürk döneminin son başbakanı Celal Bayar, ünlü bir edebiyat tarihçisi olan Fuat Köprülü, büyük toprak sahibi ve CHP eski müfettişi Adnan Menderes ile eski bir vali olan Refik Koraltan'dan oluşan dört CHP milletvekili, partilerinin parlamentodaki grubuna bir tavrın sunmuşlardır²². Tavrın veren dört kişiden dolayı "Dörtlü Tavrın" diye anılacak olan bu teklifin sahipleri, savaş bittiğine göre demokratik özgürlüklerin sağlanması gerektiğini ileri sürmüşler ve TBMM'den yürütme üzerindeki anayasal hakların kullanılmasını

---

19 İnce, 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türk Siyasal Yaşamına Etkisi, s. 66.

20 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 5.26.30.

21 Mehmet Asım Karaömerlioğlu, "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma kanunu Hikâyesi", *Birikim Dergisi*, 107, İstanbul, Mart 1998, s. 1.

22 BCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 53.315.4.

talep etmişlerdir²³. Bu tavrı daha sonra DP muhalefet stratejisinin temelini oluşturacak prensiplerin bulunduğu anlaşılmaktadır ki, bunlar; Meclis denetiminin anayasanın ruhuna uygun biçimde gerçekleşmesini sağlayacak önlemleri almak, vatandaşların siyasi hak ve özgürlüklerini genişletmek ve partinin çalışmalarına bu ilkelerin egemen kılınmasını sağlamak şeklinde izah edilebilir²⁴.

Adnan Menderes ve arkadaşları tarafından verilen tavrı TBMM’de uzun saatler boyunca aralıksız tartışılmış ve neticede tavrı veren dört kişi dışında Meclisin tamamı önerge aleyhinde oy kullanmıştır. Tavrı reddinden sonra tavrı imza atan vekillerin Meclis içerisinde artık “mimlenmiş” olmaları, istikbalde kendileriyle ilgili yeni gelişmelerin olacağına göstergesi olduğu söylenebilir²⁵.

Belirtildiği gibi Dörtlü Tavrı TBMM tarafından reddedilmiştir²⁶. Tavrı reddedilen “dörtlerden” Adnan Menderes ve Fuat Köprülü bir müddet sonra Vatan gazetesinde açık muhalefete geçmişlerdir. Bahsi geçen kişilerin gazetelerde işledikleri konular, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, anti-demokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması vs gibi liberal ve demokratik temalardır. Gazetenin bu yöndeki yayınları üzerine CHP Parti Divanı toplanıp, 21 Eylül 1945’te bu iki milletvekilinin partiden ihracına karar vermiştir. O güne kadar susmuş olan Refik Koraltan, 2 Ekim 1945’te Vatan gazetesine bir beyanat vererek, arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia edince, o da aynı akıbete uğramıştır²⁷.

Bahsi geçen gelişmelerden sonra Dörtlü Tavrı verenlerin lideri durumundaki Celal Bayar hem parti üyeliğinden, hem de mil-

---

23 Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, (Çeviren: Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 230.

24 Rıfık Salim Burçak, *Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş (1945-1950)*, İstanbul: Olga Matbaası, 1979, s. 241.

25 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.403.16.

26 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.403.16.

27 Tekin Erer, *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1966, s. 228.

letvekilliğinden istifa ederek tepkisini göstermiştir²⁸. Böylelikle Dörtlülük Takririni verenler, bütünü ile CHP'den kopmuşlardır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, tam da bu sırada, Mecliste iktidar partisini karşısında denetim görevi yapacak bir muhalefet partisinin gerekli olduğu biçimindeki sözleri, yeni bir parti kurma yolunda adım atan bu insanları şüphesiz ki daha da cesaretlendirdiği görülmektedir. Bu olayın DP kuruluş sürecini daha da kolaylaştırdığı ve hatta hızlandırdığından hiç şüphe yoktur.

1.3. Demokrat Parti'nin Kurulması

DP, bu gelişmelerin akabinde oluşumunu tamamlamış ve 7 Ocak 1946'da Dahiliye Vekâleti'ne vermiş olduğu kuruluş dilekçesiyle hayat bulmuştur. Celal Bayar, partinin önde gelenlerinin de öncülük yapmasıyla, parti genel başkanlığına seçilmiştir. Parti teşkilatları, ilk kurulduğu andan itibaren büyük bir ilgi görerek, CHP'den memnun olmayanların toplanma alanına haline gelmiştir. DP'nin birinci amacı, adından da anlaşılacağı üzere, ülkede demokratikleşmeyi sağlamak olacaktır²⁹. DP, ilk günlerden itibaren halk arasında, "*Demir Kırat*" şeklinde anılmaya başlanmıştır³⁰. DP kurulduktan sonra, büyük kongresinin kurul üyelerini seçene kadar, kurucuları genel idare kurulunu teşkil etmişlerdir³¹. DP, her iki yılda bir toplanıp ana kararları alan demokratik bir teşkilat olmayı planlamış ve parti çalışmalarını buna göre planlamıştır. DP'nin programı TCF'nin hemen hemen aynısı olmuştur. Programın 20 ve 21. maddelerinde, yerel yönetimlere yetki devri, 24. maddesi devletin küçültülmesi, 43. maddede liberalizm, 48. maddede KİT satışları, 51. maddede devlet tekellerinin özelleştirilmesi, 74. maddede ise iç ve dış borçlanma gerekliliği hususları vurgulanmıştır³².

---

28 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 435.1807.1.

29 Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2004, s. 226.

30 Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, s. 127.

31 Feroz Ahmad-Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976, s. 16.

32 Metin Aydoğan, *Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)*, 30. Baskı, İzmir: Umay

CHP'nin altı ilkesini biraz değişik bir yorumla içine alan DP'yi kurarlar, amaçlarının Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek olduğunu belirtmişlerdir. DP, özellikle hükümetin nüfuzunu ve davranışını kontrol edeceğinden ve halktan gelen bir kuvvet yaratacağını düşündüğünden, bunu programlarında açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Kısaca yeni parti yaptığı çalışmalar ve programıyla, CHP bürokrasinin nüfuzunu kırma konusunda oldukça kararlı davranacağını, ilk günlerden itibaren belli etmeye başlamıştır. Ayrıca DP, ekonomi ile ilgili olarak CHP'nin uyguladığı devletçilik politikasının yanında yeni bir ekonomi politikası izleyeceğini kuruluş programında belirtmiştir³³

DP kuruluş beyannamesinin hükümet işleri bölümünde, mülki yapılanmada ikinci bir kaza kademesi kurulacağını, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gerektiği gibi belli hususlarda, yeni birtakım taahhütlerde bulunmuştur³⁴. Bu taahhütlerin de DP'nin taraftar kitlelerini artırdığı, sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır.

1.4. Demokrat Parti'nin Teşkilatlanma Süreci

DP kurulduktan sonra hızla yapılanmaya başlamış, öncelikle Ankara ve İstanbul'da teşkilatlandıktan sonra, diğer yerlerdeki teşkilatlanması devam ettirmiştir. İstanbul ve Ankara dışında parti teşkilatı kurulan ilk illerden birisi Samsun olmuştur. Aydın teşkilatını Adnan Menderes'in çok yakın bir arkadaşı olan Ethem Menderes, İstanbul teşkilatlanmasını ise Kemal Öner yapmıştır. Aydın gibi Anadolu'nun birçok yerinde DP'nin vilayet başkanlıkları açılmış ve teşkilatları kurulmuştur³⁵.

DP kurucularından birisi olan Refik Koraltan, Trabzon, Adana ve Konya'da mitingler yapmış ve çeşitli etkinliklerde bulunmuştur³⁶.

---

yayımları, 2006, s. 201.

33 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 12.71.9.

34 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 435.1807.1.

35 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, (1945-1971), s. 17-21.

36 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.402.1.

Aynı tarihlerde Fuat Köprülü Ege bölgesinde çalışmalar yaparak, partinin vilayet teşkilatlarının açılışını yapmıştır³⁷. Parti temsilcileri, teşkilatlarının kurulmasına Marmara ve Ege bölgelerinden sonra Doğu Anadolu bölgesinde devam ettirmişlerdir. Erzurum'daki etkinliklere yine Refik Koraltan iştirak etmiştir³⁸. Adnan Menderes, Aydın ve civarında çalışmalarını sürdürürken, Celal Bayar da Samsun'da bulunmuştur³⁹. Görüldüğü üzere 27 yıl boyunca tek parti iktidarının hüküm sürdüğü ve çok partili hayatın olmadığı Türkiye'de, yeni bir parti resmen kurulmuş ve ülke genelinde hızla teşkilatlanmasını sürdürmüştür.

Gelişmelere bakıldığında, tek parti döneminin etkilerinin hüküm sürdüğü böyle bir dönemde, DP'ye Anadolu'nun her köşesinde büyük bir ilgi ve katılımın olduğunu söyleyebilmek mümkündür. DP, kuruluşundan bir buçuk ay gibi kısa bir süre sonra, 26 il ve 75 ilçede parti teşkilatını tamamlamıştır. Öyle ki, Celal Bayar, kurulduğu tarihten bir ay sonra DP'nin bir milyondan fazla üyesi olduğunu ifade edecektir. DP'nin kurulduğu tarihlerde, bazı yerleşim yerlerindeki CHP ilçe ve köy teşkilatlarının üyeleri, partilerinden istifa ederek DP'ye katılmışlardır. CHP'den istifa edenlerin sayısı bazen o kadar yüksek olmuştur ki, CHP'de istifa eden idare heyetlerinin yerini dolduracak yeterli sayıda üye bulunamadığı yerleşim yerlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu gibi durumlarda, duvarın veya kapının üzerindeki CHP levhası kaldırılarak, yerine DP'nin tabelası asılmaktaydı⁴⁰.

2. Demokrat Parti'nin Belediye Seçimlerine Katılmaması

DP, bir yandan ülke genelinde teşkilatlanmaya çalışırken, öte yandan da CHP tarafından gelen baskılar karşısında güçlü durmaya ve bu yönde birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Mesela 29 Nisan 1946'da hükümet, Meclise belediye seçimlerini öne almayı teklif

---

37 BaCA, Fon Kodu: 0.1.0.0 Yer No: 65.402.2.

38 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0-65 Yer No: 402. 3.

39 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 5.403.4

40 Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1967, s. 324.

edince, DP buna şiddetle karşı çıkmıştır⁴¹. Yapılan bütün itirazlara rağmen Meclisten bu kararın çıkmasına engel olamadıklarından, DP yetkilileri seçimleri boykot etmeye karar vermişlerdir⁴².

1946 Mayıs ayında DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın imzasıyla, DP'nin seçim bildirisi yayınlamıştır. Bildiriye göre, DP öne çekilen belediye seçimlerine katılmayacak, seçimler 1947 yılında yapılırsa seçimlere iştirak edecektir. Bildiride özellikle CHP hükümetinin yeni parti üzerindeki yasadışı baskısından ve seçim reformu yapılmaması hususlarından şikayet ediliyordu⁴³. Bahsi geçen imzalı beyannamede, Celal Bayar'ın bir parti genel başkanı olarak bas-kılardan bahsetmesi ve yaşadıkları sıkıntıları anlatması, dönemin hükümetinin yeni partilere nasıl baktığının bir göstergesi sayılabılır. Bu durum, DP'nin kurulduğu ilk günlerden sonra, CHP'de yeni kurulan partiye karşı oluşan genel memnuniyet havasının, kısa bir süre sonra bir memnuniyetsizliğe dönüştüğü şeklinde değerlendirilmektedir.

DP'nin öne alınan belediye seçimlerine katılmayacağını belirtmesi üzerine CHP Hükümeti, bazı yasaları düzeltmek ve DP'nin taleplerine yer vermek zorunda kalmıştır. Yapılan değişiklikler sonucu seçim yasası, seçmen kurulları aracılığı ile iki basamaklı seçimler yerine doğrudan seçimlere izin verecek biçimde değiştirilmiş, üniversitelere idari özerklik tanınmış ve Matbuat Yasası'nın⁴⁴ de-

---

41 TBMM TD, dönem 7, c. II (29 Nisan 1946 1946), s. 220-225.

42 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 44.257.1.

43 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 44.257.1.

44 Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun: Kabul tarihi 13.6.1946 Madde 1 25.7.1931 tarihli ve 1881 sayılı Matbuat Kanununun 50 nci maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir. Madde 50 Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının birinci babının birinci ve ikinci bölümlerinde yazılı cürümler yayım yoluyla işlendiği takdirde mahkemece, cürümün gerektirdiği ceza ile birlikte gazete veya mecmuanın bir aydan iki yıla kadar kapatılmasına karar verilir. Yetkili mahkeme hükümden önce dahi kovuşturmanın her derecesinde gazete veya mecmuanın kapatılmasına karar verebilir. Şu kadar ki kapatma süresi birinci fıkrada yazılı sürenin yukarı haddim geçemez. Bu suretle kapatılsın gazete veya mecmuanın yayımına devam edenler hakkında 18. madde hükmü uygulanır. Böylece kapatılan gazete veya mecmuanın sorumluları kapatma süresi içinde başka bir adla gazete

ğiştirilmesine karar verilmiştir. Buna karşılık hükümet, yeni yasalar uyarınca seçimlere katılmayı reddetmesi halinde, muhalefet partisi olan DP'yi kapatma tehdidinde bulunmayı da ihmal etmemiştir⁴⁵.

DP, CHP tarafından yapılan baskılara rağmen TBMM'de sıkı bir muhalefet yapmaktan ve hükümetin icraatlarını eleştirmekten geri durmamış, Adnan Menderes, erkene alınan yerel seçimlerle ilgili İsmet İnönü'nün şu sözlerini hatırlatmıştır: *“Memleketin iç hayatında bu tedbirler alındıktan sonra (anti demokratik hükümlerin kaldırılması), yeni seçim için tabii olarak bir buçuk sene geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime bir hazırlık devresi olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir⁴⁶”*.

Adnan Menderes, bu aceleciliğin altında yatan asıl maksadın, muhalefete seçimler için gelişme zamanı bırakmamak olduğunu belirtmiştir. DP'nin seçimlere ilişkin bütün itiraz ve şikâyetlerine rağmen, belediye meclisi seçimleri hükümetin arzu ettiği zaman diliminde yapılmıştır⁴⁷. Seçim beyannamesinde açıklandığı şekliyle, bu seçimlere DP katılmamış, ancak aldığı bilgiler doğrultusunda hareket ederek, birçok yerde seçimlere hile karıştırıldığını iddiasında bulunmuştur. Bu yerlerden birisi de Çorum'un İskilip kazası ile ilgiliydi⁴⁸. Bunun gibi DP'den birçok il ve ilçe teşkilatlarından, seçimlere hile karıştırıldığına dair şikâyetler gelmiştir.

3. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri ve Muhalefet

Türkiye'de 1947 yılı içinde yapılması gereken genel seçimler, mu-

---

veya mecmua çıkaramazlar. Madde 2 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer. Madde 3 -Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür (Resmi Gazete, 13 Haziran 1946, sayı: 1881).

45 Selahaddin Bakan ve Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti’ye Karşı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sivas, 2013, 14 (1), s. 378.

46 TBMMTD, dönem 7, c. II (29 Nisan 1946), s. 216.

47 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 286.1149.3.

48 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 -65 Yer No: 401.119.

halefetin bütün itirazlarına rağmen iktidar partisi olan CHP'nin yoğun çabaları sonucu 21 Temmuz 1946'ya alınca, DP idarecileri seçimleri boykot edip-etmeme konusunda bir tereddüt yaşamışlardır⁴⁹. DP'nin ilgili birimlerince yapılan uzun tartışmalardan sonra seçimlere girme kararı alınmış ve seçim çalışmalarına başlanmıştır. DP, seçimlere girme kararı aldıktan sonra milletvekili adaylarını belirlemiş ve aday listelerini seçim kurullarına vermiştir⁵⁰.

Mustafa Albayrak'a göre, seçimlerden önce gerek basında gerekse illerde ve ilçelerde yapılan seçim mitinglerinde ve ufak seçim toplantılarında gayet hararetle geçmiş ve karşılıklı atışmalar ve suçlamalarla devam etmiştir. DP, iktidar partisinin ve bürokratların kendilerine ve onları destekleyen vatandaşlara hapis, korkutma, dayak, tehdit gibi zorluklar çıkardığını ve DP'yi destekleyenlerin sonunun vahim olacağı propagandasının yapıldığını ileri sürerek bu problemleri hem bir seçim malzemesi olarak kullanmış hem de bu olumsuzlukları sürekli iktidara şikâyet ederek bunların giderilmesini istemiştir⁵¹.

DP, yapılan bütün baskı ve tehditlere rağmen seçim faaliyetlerini aralıksız olarak sürdürmüştür. 1946 Milletvekili Genel Seçimleri çalışmaları kapsamında DP ilk kez geniş halk mitingleri düzenleyerek, ilk kez yaşadığı yeni bir siyasal ortam içerisine girmiştir. Eski seçimlerin durgun ve sessiz havasına alışmış olan halk, birden bire büyük meydan mitingleriyle, ayağına kadar gelerek oy isteyen politikacılarla, yol yapma, su getirme gibi farklı seçim taahhütleri ve propagandalarıyla tanışmıştır. DP'nin bu tarz seçim çalışmaları, halkın kendilerine olan ilgisinin artmasına ve CHP'nin de oy kaybetmesine ortam hazırladığı şeklinde değerlendirilebilir⁵².

21 Temmuz 1946'da yapılan Milletvekili Genel Seçimleri tek dere-

---

49 Eroğlu, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 15.

50 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 6.30.7.

51 Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 84-88.

52 M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Yayınları, 2001, s. 55.

celi ama yargı denetimi olmayan bir sistemle gerçekleştirilmiştir. Seçim sistemine göre oylar açıkta verilmiş ve sayımlar gizli olarak yapılmıştır. Yine bu seçimde DP'nin çok itiraz etmesine rağmen çoğunluk sistemi kullanılmış ve bir seçim çevresinde daha fazla oy alan bir siyasi parti, o vilayetteki milletvekillerinin tamamını kazanmıştır. Bu seçim yöntemi son derece anti-demokratik bir yöntem olarak kabul edilmekte ve halen dahi eleştirilmektedir. Ancak işin ironik tarafı, 1950 yılından sonra DP'nin iktidara gelmesi karşısında, CHP'nin itiraz ettiği hususlardan birisi de bu seçim sistemidir ancak bu kez de DP CHP'nin itirazlarına kulak tı kayacaktır. Bu durumun da, Türk Demokrasisi'nin bir "hastalığı" olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yani iktidara gelen taraf, muhalefette bulunduğu sıradaki taleplerini unutmakta, iktidarı kaybeden taraf ise, iktidarda yetki elindeyken yapmak istemediği hususları, iktidarı kaybettiğinde yeni iktidardan talep etmektedir.

Seçim kampanyaları çerçevesinde hem CHP hem de DP çok yoğun bir çalışma dönemi yaşamışlardır⁵³. Özellikle DP, dönemin önemli isimlerini partiye alarak adaylarını güçlü tutmuştur. Bu kişilerden birisi Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Çakmak, DP'den milletvekili adayı olmuştur. Bu durum CHP'yi endişelendirdiğinden şüphe yoktur. Zira Mareşal Fevzi Çakmak, Atatürk'ün yakın silah arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda oynadığı önemli rol, dindarlığı vs. gibi sebeplerle memlekette büyük bir saygınlığa sahip bulunmaktaydı. Onu da kadrolarına katan DP, halkın da desteğini almakla daha sert bir seçim kampanyası yürütmüştür⁵⁴.

Türkiye'de milletvekili genel seçimleri 21 Temmuz 1946'da yapılmıştır. Seçimlerin özellikle vilayet merkezlerinde CHP'li devlet görevlilerinin büyük baskısı altında yapıldığı, seçimle ilgili çıkan söylentilerin en önemlilerinden birisidir. Mesela DP'liler Muğla'daki seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle seçimlere itiraz etmişlerdir⁵⁵. Aynı şekilde Kayseri'de de seçimlere hile

---

53 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 6.30.7.

54 Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 16.

55 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 77.507.8.

karıştırıldığı iddiasıyla itirazlar yapılmıştır⁵⁶. Bu gibi gelişmeler, 1946 seçimlerinin Türk Demokrasi Tarihi'ne "tartışmalı" seçimler olarak girmesine sebebiyet vermiştir.

DP Genel Merkezi'ne, seçim sonuçlarıyla ilgili olarak en büyük itiraz Bursa'dan gelmiştir. Bursa DP İl Başkanı Hulusi Köymen, seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair dilekçesini TBMM'ye göndermiş⁵⁷, sonuçları sert bir dille eleştirmiş ve özellikle seçim mazbatalarının değiştirildiğini söyleyerek durumu protesto etmiştir⁵⁸. Ancak DP'nin seçimlerle ilgili itirazların hiçbirine olumlu cevap alınmamıştır.

Milletvekili seçimleri sırasında DP'ye oy verenlerin hakaret ve işkencelere uğradığı da, seçimlerle ilgili iddia edilen hususlar arasındadır⁵⁹. Özellikle jandarmanın DP'ye oy veren kişilere ağır hakaretlerde ve işkencelerde bulunduğu partililer tarafından dile getirilmiştir. Örneğin seçimler sırasında muhalefet partisine oy veren Pomaklara işkence edildiği iddia edilmiş ve bu konuda TBMM'ye bir önerge dahi verilmiştir⁶⁰.

21 Temmuz 1946'da yapılan milletvekili genel seçimleri sonunda; 465 sandalyeden CHP 395, DP 66 ve bağımsızlar 4 üyelik kazanmışlardır⁶¹. İstanbul'dan ve Kastamonu'dan parlamentoya girme hakkını elde eden DP adayı Fevzi Çakmak, tercihini İstanbul'dan yana kullanmıştır⁶².

Seçim sonucunda Kütahya milletvekili olarak meclise giren Adnan Menderes'e göre, 21 Temmuz seçimleri, seçim öncesi ve sonrası olmak üzere iki safhada gerçekleşmiştir. İlk safhada çok partili sisteme geçilmesine rağmen, CHP tek partili anlayışını, yer-

---

56 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.507.2.

57 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 79.524.23.

58 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi* ,(1945-1971), s. 23.

59 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.402.1.

60 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 243.646.13.

61 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: -6.30.7.

62 BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0- Yer No: 77.507.6.

leşmiş alışkınlıklarını ve görüşlerini sürdürmüştür. Hâlbuki yeni dönemdeki durum CHP'ye demokrasiyi geliştirmek görev ve sorumluluğunu yüklemişti. Fakat iktidar partisi yeni partiye karşı şiddetli ve haksız tedbirler almış ve hatta bu yönde CHP sadece parti örgütünü değil; hükümet örgütünü de kullanmıştır. Ayrıca, yeni partinin daha fazla teşkilatlanıp kuvvetlenmesine vakit bırakmadan seçimleri birden bire öne almak, dört yıllık bir süreyi güvence altına almanın bir bahanesi olarak görülmüştür⁶³.

Seçimlerin bu şekilde netameli bir şekilde sonuçlanması, doğal olarak iki parti arasında yaşanan sert tartışmalara sebebiyet vermiş, hatta bu durum TBMM'deki oturumlara da yansımıştır. Bu tartışmalı oturumlardan birisinde söz alan Adnan Menderes, seçim sonrası kurulan yeni hükümetin programını DP adına çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Menderes, 14 Ağustos 1946'da TBMM'deki konuşmasında, konuyla ilgili düşüncelerini şu ifadelerle açıkça ortaya koymuştur: *“Muhterem arkadaşlar, Sayın Recep Peker Kabinisinin uzan beyannamesini biraz evvel dinledik. Umumi efkârın hükümet beyannamesi hakkında Partimizin ne düşündüğünü öğrenmek isteyeceğinden şüphe yoktur. Teessürle ifade edelim ki, Partimiz, bu programın müzakere ve tenkidine girişmek imkânından mahrum bırakılmıştır. Hükümetçe, koskoca bir teşkilât geniş bir cihazla ancak bir haftada hazırlanmış olan ve iktidar partisince de enine boyuna müzakere edilerek kabul edilmiş bulunan bir Hükümet programına kulaktan dinlemekle hemen cevap vermeğe kalkışmayı asla doğru bulmamaktayız, Bu işi halife almak, umumi efkâra ehemmiyet vermemek ve bizzat Büyük Millet Meclisine ve lâıyk olduğu yüksek saygıyı göstermekte kusur etmek demek olur. Bu kürsüden, bir Hükümet programına cevap vermek gibi gayet ehemmiyetli bir mevzuda sizlere ve Türk millet ine söylenecek sözlerin, akla gelivermiş sözler değil, tetkike dayanan fikir ve mütalaalar olması icap eder. Bu ise zamana muhtaçtır. Diğer taraftan verilecek cevap Parti adına olacağı için, gerek Hükümet programının gerekse buna verilecek cevabın Partimizce tetkik ve müzakere edildikten sonra tekerrür ettirilmesi de zaruri olduğu için bu yönden de yine zamana ihtiyaç vardır.*

---

63 Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, İstanbul: Liberte Yayınları, , 2006, s. 139.

“Halbuki her zaman olduğu gibi, yine muhalefete en kısa bir zaman dahi bırakılmak istenmemiştir. Bu suretle de açılmış olan müzakereye iştirak etmek ve Hükümet beyannamesinin tahlil ve tenkidine girişmek imkânı, biraz evvel arz ettiğim gibi, bize verilmemiş oluyor. Bundan birkaç gün evvel Başbakana rica ettik, programın Mecliste okunmasından birkaç gün evvel bize de verilmesini istedik. Mümkün olmadığı cevabım aldık. Biraz evvel de müzakerenin Cuma gününe bırakılması hakkında Yüksek Heyetinize vaki teklif ve ricamız da kabul olunmadı. Programın Partimize hiç olmazsa verilmiş olmasında ne mahzur vardı? Buna da mı Anayasanın 44. maddesi mâni idi. İktidar Partisine mensup arkadaşlarımız müzakerenin Cuma gününe bırakılmasının Anayasanın 44. maddesinin son fıkrasına aykırı olduğunu ileri sürdüler. Bu hususta gösterdikleri sebepler asla ikna edici değildir. Bu mevzuda cereyan eden müzakereleri memleket okuyacaktır. Bitaraf bir hakem vaziyetinde olarak müzakerelerin Cuma gününe tehirine Anayasanın mâni olmadığını kabul ederek izahat verecektir. Yine iktidar partisinden bazı arkadaşlarımız müzakerelerin Cuma gününe tehirinde siyasi mahzur mevcut olacağını ileri sürdüler. Hatta itimat reyi alıp almayacağı meşkûk olan bir Hükümetin işbaşında bulunmasının bir tehlike olacağını iddiaya kadar ileri gittiler. Müsaadeleriyle arz edeyim ki, bu sadece bir vehimden ibarettir. Bunu ileri süren arkadaşlar Sayın Recep Peker Kabinesinin Halk Partisi Meclis grubunun dünkü toplantısında itimat reyi almış olduklarını elbette biliyorlardı. Bu vakiayı onlar kadar bütün memleket bilmektedir. Bu itibarla itimat reyi alıp almayacağı meşkûk bir Hükümetin iş başında bulunmasının tehlikeli olacağı iddiası tamamen gayri varidir. O halde iktidar partisinin niyeti açıktır. Anlaşıyor ki, Hükümet ve iktidar partisi muhalefete tetkik etmek ve hazırlanmak için imkân ve zaman vermemek istemektedir. Bundan belki iktidar partisi faydalanabilir; fakat memleket işleri hesabına zarar muhakkaktır. Tenkide izin verilmeliydi. Buna imkân verilmemekle millet kürsüsünün serbestisi takyide uğratılmış oluyor. Hakikî hürriyetin hasretini çeken bu memlekette milletin çektiği mihnetler hürriyetten veya hürriyetin suiistimalinden ileri gelmiş değildir. Bahis açılınca hürriyet diye hürriyetin suiistimalini ele alarak hürriyet aleyhinde birçok delilleri sayanlar hakikî hürriyetin bu memlekette bir türlü kökleşmediğini hatırlamak istemiyorlar. Siyasi hürriyetlerin takyide uğramış olmasının ve dolayısıyla murakabesiz idarenin uzun zaman devam etmiş bulunmasının zararlarından bahis etmeye de hiç

yanaşmıyorlar, tek taraflı düşünmenin tek taraflı konuşmanın bir memleketi uzun zamanlar tenkitsiz ve murakabesiz idare etmenin neye mal olduğunu hesap etmek bizim için güç bir şey değildir.

“Cümlenin malûmu olduğu üzere ve öteden beri iddia ettiğimiz gibi vatandaş hak ve hürriyetlerini takyit ve tazyik eden ve Anayasanın ruhuna aykırı olan bir takım kanunlar halâ meriyettedir. Bu gibi kanunların meriyette bulunmasının kötü tesirlerini bilhassa seçim günlerinde öğrenmeyen kalmamıştır. Seçim günlerinde memlekette kanun yoktu, bunu bütün millet gördü. İktidar partisi bir zamandan beri memleketimizde de demokrasinin inkişaf ettirileceğini ve dolayısıyla bu gibi kanunların kaldırılacağını ifade etmekteydi. Milletvekili seçimlerine girerken de; Halk Partisi milletin huzuruna bu vaatlerle çıkmıştı. Hâlbuki vaktiyle tek parti esasına göre yapılmış ve halâ meriyette bulunan kanunların kaldırılması şöyle dursun matbuat hürriyetinin toplanma, cemiyet kurma hürriyetlerini yeniden takyit eden kanunlar hazırlanmakta olduğunu teessürle işitmekteyiz. Vatandaş hak ve hürriyetlerinin biran evvel ve tam olarak tahakkukunu ve demokratik ve murakabeli bir idarenin süratle kurulmasını candan özleyen Türk; milletinin bundan ne kadar müteessir olacağını tahmin etmek kolaydır. Milletimiz demokrasiye ne kadar bağlı bulunduğunu sön seçimlerde inkârına kimsenin cesaret edemeyeceği bir açıklıkla gösterilmiş bulunuyor. Milletin bu iradesine karşı hareket tecviz olunabilecek hatalardan olmayacaktır. Hülâsa arkadaşlar, tek partili idare zamanında yerleşmiş zihniyet usul ve tertip ne varsa bunların terkedilmesi zamanı gelip geçmektedir. Halbuki Hükümet programının müzâkeresi münasebetiyle beliren vaziyet gösteriyor ki, tenkitten ve murakabeden azade kalmak kaygısı, iktidar partisinin yine bir düsturu ve tedbiri olarak kalmaktadır. Bu sebeplerle ve Hükümet programının müzâkeresine iştirak edememek durumunda bırakıldığı için Partimiz derin bir teessür duymakta olduğunu arz etmek mecburiyetindedir⁶⁴”. Çok fazla yorum ve değerlendirmeye muhtaç olmayan bu ifadelerde Adnan Menderes, hükümet programının çok hızlı hazırlandığını ve bundan dolayı da büyük hataların yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca hükümet programının okunmasından önce muhalefet partisine bir metnin verilmemiş olması da büyük eleştirilere yol açmıştır.

64 TBMMTD, dönem 8, c. I (14 Ağustos 1946), s. 60-61.

Hükümetin kurulduğu günlerde iktidar ile muhalefet arasında bu şekilde tartışmaların olması, 1950 yılına kadar ne gibi sorunların yaşanmış olduğunun da bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

4. Demokrat Parti'nin TBMM'deki Muhalefet Çalışmaları

DP, her ne kadar tartışmalı da olsa 1946 seçimleriyle 7. dönem TBMM'ye 65 milletvekili sokmayı başarmıştır. Bunun, yeni kurulan bir parti açısından bakıldığında, başarılı olduğu su götürmez bir gerçektir. Meclisin ilk ve önemli oturumları, 1947 bütçe görüşmeleri üzerinde olmuştur. DP'nin bütçe görüşmelerinde sözcülüğüne Adnan Menderes'i seçmesi, Adnan Menderes'in uzun yıllar CHP saflarında maliye encümeni kâtipliği yapması nedeniyle son derece normaldir. Adnan Menderes'in şimdi yeni partisinde ve parti sözcülüğüne yükselişi, onun DP'nin liderliğine doğru ilerleyişinde çok önemli bir aşama olacaktır⁶⁵. Adnan Menderes, bütçe görüşmelerinde çok sert konuşmalar yapmış ve sert eleştirilerde bulunmuş, bu durum CHP ile DP arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir.

Seçimlerden sonra DP'nin siyaseti şu şekilde olmuştur: DP mecliste itirazlara hazırlık yapmış yeni kanunlar ve milletvekillerinin seçim tutanaklarına karşı yapılacak itirazları dinlenmez ise siyasetlerini, parlamentonun dışında siyasi mücadeleyi sürdürme tehdidinde çevirmişlerdir⁶⁶.

Seçimlerden sonra İsmet İnönü, önemli bir değişikliğe giderek, seçim öncesi başbakanlık görevinde bulunan Şükrü Saraçoğlu yerine Recep Peker'i başbakanlığa getirmiştir. Eylül 1946'da Recep Peker Hükümeti TBMM'den güvenoyu almıştır. Peker Hükümeti, daha birinci ayını yeni tamamlamıştı ki, Türk Siyasi Tarihi'nde "7 Eylül Kararları" diye bilinen liberal kararlara imza atılmıştır. Bu kararlara göre; Türk Lirası'nın değeri düşürülmüş, ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırılmış, altının satışı serbest bırakılmıştır⁶⁷.

65 Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, s. 169.

66 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971)*, s. 23.

67 Tanin Gazetesi, 27 Temmuz 1947.

DP, bu kararları bir kaç açıdan eleştirmiştir. Eleştirilerin ilk kısmı, kararların zamansız bulunması konusunda olmuştur. DP iddiasına göre dünya piyasalarında Türk ihraç mallarına karşı talep hızla artmaktaydı. Bu durumda paranın değerini düşürmek zararlı idi. İkincisi ve daha önemlisi olmak üzere, bu karar fiyatların yükselmesine yol açacaktı. İthalat zorlaşacağına göre, ithal malları fiyatları zaten yüksek iken daha da artacaktı. Ayrıca, ithalatın zorlaşması, savaş içinde yenileyemediğimiz üretim araçlarımızın dıştan getirilmesini güçleştirip ülkenin sınaî kalkınmasını baltalayacaktı⁶⁸.

DP, bu kararlara muhalefet etmesine rağmen, Recep Peker Hükümeti bu tepkileri dikkate almaksızın hareket etmiştir. Bu durumun hükümetin itibarını düşürerek halkı muhalefete daha fazla yaklaştırmış olduğu şeklinde değerlendirilmektedir⁶⁹. Görüldüğü üzere iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında ekonomi politikaları açısından büyük farklılıklar ve bunların doğurduğu sıkıntılar bulunmaktadır. DP, çoğu Meclis toplantılarında ekonomi konularında iktidarı eleştirerek, halkın dikkatini çekmeyi sürdürmüştür.

CHP ile DP arasındaki diğer bir önemli çatışma, yukarıda ifade edilen “Matbuat Kanunu’nda” yapılmak istenen değişiklik nedeniyle olmuştur. Tasarıya göre, gazete ve dergi sahibi olan bir kimisenin sui şöhrete haiz olamayacağı belirtilmekte ve gazete çıkarabilmek için de beyanname verme mecburiyeti getirilmekteydi. Beyanname vermeyen gazeteler hakkında en büyük mülki amire gazete kapatma yetkisi veriliyordu. Tasarıda ayrıca şahısların şeref ve haysiyetleri hususunda sui zanı davet edecek yazı yazanlara da beş yıla kadar ağır hapis cezası getiriliyordu. Adnan Men-deres, konu ile ilgili yaptığı meclis konuşmasında tasarıya karşı olduğunu ifade etmiştir⁷⁰.

DP ve hatta bazı CHP’li vekiller tarafından, bir değişiklikle zaten

---

68 Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 19.

69 Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, s. 172.

70 TBMMTD, dönem 8, c. I (14 Ağustos 1946), s. 60-61.

dar kapsamlı olan “Matbuat Kanunu” kullanılarak, muhalifleri baskı altına alınmak istendiği öne sürüldüyse de, tasarı CHP’nin oyları ile kabul edilmiştir⁷¹. Böylece iktidar partisi ile muhalefet arasındaki gerginlikler artmaya devam etmiş ve önü alınamamıştır. Ancak, bu durumda kazanan ve halk kitlelerince desteklenen taraf, uzun vadede bakıldığında DP olacaktır.

DP ile CHP arasındaki tartışmalar en yoğun olarak 1946 yılının Aralık ayında yapılan diğer bütçe görüşmelerinde olmuştur. Bütçe görüşmelerinde Adnan Menderes, yine parti sözcüsü sıfatıyla hükümeti sert bir dille eleştirerek, şu önemli ve suçlayıcı ifadeleri sarf etmiştir: “Bütçede sıhhat yoktur. Bütçede isabet yoktur. Milli politika her şeyden evvel, iktisadi teşkilatlanma ve cihazlanma işidir. İktisadi bünyesi kuvvetlendirilmeyen omuzlara yükletilen külfetler karşısında memleket iktisadiyatının gelişmesi şöyle dursun, gerilemesi mukadderdir. Maliyecî zihniyetiyle iktisadi kalkınma olamaz. İsrâf ve lüks almış, yürümüşdür. Bütün memleketin, içinde bulunduğu ıstırap, bu hatalı tasarrufların neticesidir”⁷².

Hükümet adına cevap vermek üzere ayağa kalkan Recep Peker, Adnan Menderes’in düşüncelerine, hiç beklenmedik ağır bir üslupla mukabele etti: “Maraz bir psikopat ruhun ifadesi”. Bu çekişme TBMM’de ilk büyük siyasal bunalımın doğmasına neden olmuş ve DP milletvekilleri Meclisi terk etmişlerdir. Bu gelişme, taraflar arasında artan gerilimin zirve yapmasına sebebiyet verecektir. Bu durum karşısında, İktidar partisi ile muhalefet partisi arasındaki tartışmalarda İsmet İnönü aracılık yapacaktır⁷³. Ancak yapılan bu aracılık partiler arasındaki sorunları bitirememiş, özellikle DP kitle partisi olarak ülke genelinde büyüdükçe, hükümet tarafından üyelerine yapılan baskılar da artmıştır.

DP’liler TBMM’deki oturumlara tekrar döndülerse de, bu dokuz gün içinde siyasal gerginlik gittikçe arttığından, İsmet İnönü, DP

---

71 Ahmet Yeşil, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: Rüzgâr Kitabevi, 1988, s. 81.

72 TBMMTD, dönem 8, c. I (18 Eylül 1946), s. 291.

73 Ahmad-Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, (1945-1971) s. 8.

Genel Başkanı Celal Bayar ile Hükümet Başkanı Recep Peker arasında arabuluculuk yapmak düşüncesiyle, iki lideri ayrı ayrı davet ederek görüşmeler yapmıştır. İsmet İnönü, DP milletvekilleri için güvenliğin sağlanacağı konusunda kişisel garanti vermiştir. Ancak İnönü'nün partiler üstü tutumu CHP içindeki Peker grubu için bir yenilgi, DP için de bir zafer olarak değerlendirilmiştir. TBMM'ye dönen DP'liler, 7 Eylül kararlarını tekrar şiddetle eleştirmişlerdir. Bu süre içinde hükümet kendini savunmakla yetinmiş, yapılan bütün itirazlara rağmen aldığı kararlardan geri adım atmamış ve yeni düzenlemelere gitmemiştir⁷⁴.

DP, siyasî hayatının ilk yılını böyle gergin bir hava içinde tamamlamıştır. Fakat geriye bakıldığında, mücadelesinin sonuçsuz kaldığı söylenemezdi. Tam tersine, bazı başarılar elde ettiklerinde şüphe yoktu. Her şeyden önce, çok partili rejim artık Türkiye'de, zor şartlar içinde de olsa yaşama gücünü ispat etmişti ki, bundaki başarının DP'de olduğunda şüphe yoktu. Halk kendisine uzatılan muhalefet imkânına, biraz tereddütten sonra iyice sahip çıkmıştır⁷⁵ Bu durum doğal olarak DP'nin daha birinci yılından itibaren güçlenmesine ve halk nezdinde siyasî değerinin artmasına ortam hazırladığı söylenebilir.

5. Demokrat Parti Birinci Kongresi

DP'liler 1947 yılının Ocak ayında, kuruluşlarının birinci yıldönümüne denk gelen günde, 7 Ocak 1947'de ilk kongrelerini yapmak için hummalı çalışmalar yapmışlardır. Ancak gerek kendilerine karşı muhalefetten ve gerekse hükümetin nüfuzundan dolayı, Ankara'da kongre yapılacak yer kolayca bulunamamıştır. Salon sahipleri salonlarını kiralamaya yanaşmamış, otellerde yapılan rezervasyonlar da iptal edilmiştir. Sonunda Ankara'daki DP'lilerin gelecek misafirleri evlerinde misafir etmeye karar vermeleri üzerine, bu çabaların boşa çıktığı anlaşılmıştır. Nihayetinde söz konusu baskılar kaldırılmış, oteller rezervasyon için DP'ye yer vermiş

74 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, (1945-1971) s. 27-28.

75 Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 21.

ve 7 Ocak 1947'de Ankara Ulus Sineması'nda 906 delege ile kongre yapılmıştır⁷⁶. DP'nin, aynı zamanda hükümette bulunan iktidar partisinin baskıları ve zorlamaları ile kongresini dahi yapamaması ihtimalinin belirmesi, bu kuruluş döneminin sıkıntılarını göstermesi açısından son derece önemlidir.

DP'nin birinci kongresinde delegeler, coşkulu bir hava içerisinde kongrelerini gerçekleştirmişlerdir. DP'nin bu ilk kongresi, her fikrin serbestçe söylenebildiği demokratik bir kongre olmuştur. Kongrede konuşma yapan DP Genel Başkanı Celal Bayar, son ayların olayları hakkında genel değerlendirmeler yaptıktan sonra, hükümetin muhalefete karşı tarafsız davranmadığından şikâyet etmiştir. Konuşmasında, acil olan taleplerini ise şöyle sıralamıştır: "Kişi hak ve özgürlerini kısıtlayan ve anayasaya aykırı tüm yasaların değiştirilmesi, oy güvenliğini temin edecek yeni bir seçim yasasının getirilmesi ve cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması gerektiği". Bayar'ın konuşması, kongre katılımcıları tarafından büyük beğeniyle karşılanmıştır⁷⁷.

Kongrede Bayar'dan sonra başka delegeler de konuşma yapmışlardır. Delegeler, genelde Celal Bayar'ın sözlerini tasvip etmişlerdir. Müteakiben DP Merkez İdare Kurulu adına Fuat Köprülü, ileri sürülen bazı eleştirilere cevap vererek, Bayar'ın konuşmasını savunur tarzda bir nutuk irat etmiştir. Nihayetinde Bayar'ın nutku oya sunulmuş ve ittifakla kabul edilmiştir. Bu sonuç üzerine alkışlar arasında kürsüye gelen Genel Başkan Bayar, delegelere teşekkür etmiştir⁷⁸.

DP'nin bu birinci kongresinde Celal Bayar'ın ortaya koyduğu ana sorunların görüşülmesi ve bu konuda bir karara varılması için özel bir komisyon kurulmuştur. Ancak komisyonun çalışmaları sırasında parti içinde iki farklı anlayışların bulunduğu da ortaya çıktığı için, taraflardan biri, yönetimce halen uygulanmakta olan politikayı savunan ve ılımlı muhalefet anlayışını eleştirmiş ve sert

---

76 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0-65 Yer No: 406. 16.

77 Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*,. 156.

78 İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes* s. 185.

davranılmasını talep etmişlerdir. Bununla birlikte sertlik yanlıları ile ılımlı kanat arasında bir anlaşma sağlanmış ve “Hürriyet Misakı” adı verilen bir bildiri kabul edilmiştir⁷⁹.

Kurultayda kabul edilen Hürriyet Misakı dört noktaya vurgu yapmıştır. Bunlar; Anayasaya aykırı tüm antidemokratik hüküm ve yasaların kaldırılması, muhalefete tam güvence sağlayan yeni bir seçim yasasının düzenlenmesi, iktidar partisinin partizanlıktan vazgeçmesi ve cumhurbaşkanlığı görevi ile parti genel başkanlığı görevlerinin birbirinden ayrılması gerektiği konularındadır. Doğal olarak Hürriyet Misakı, CHP'nin ve yandaş basının sert eleştirilerine hedef olmuştur. Hatta CHP'liler DP'yi, Hürriyet Misakından dolayı “komünistlik yapmak” gibi anlamsız bir suçlamayla itham etmişlerdir. Oysa Hürriyet Misakının komünizmle uzaktan yakından hiçbir alakasının olmadığı ortadaydı. Zaten DP gibi burjuvaziyi ve toprak ağalarını temsil eden bir partinin “komünist misak” hazırlaması düşünülemezdi⁸⁰.

Komisyonunda bu maddelerin yerine getirilmemesi durumunda ise, DP grubunun Meclisten çekilmek gibi “tarihi bir karar” alacağı da belirtilmiştir⁸¹. Başbakan Recep Peker, DP'nin elindeki en etkili silah olan Meclisten çekilme tehdidini, “*komünist taktiği*” diye ilan etmek suretiyle kullanılmaz hale getirmeye çalışmıştır. Celal Bayar yayınladığı bir bildiri ile Recep Peker'in bu tavrını, “amacı belli bir oyun” olarak nitelemiştir. Görüldüğü üzere CHP, DP'ye karşı olan olumsuz tavrını her durumda göstermiş ve DP içinde huzursuzluk çıkarmak için uğraşmıştır. CHP'nin bu tavrının sebebinin bütün baskılara rağmen DP'nin önlenemez yükselişi ve taraftar sayısını sürekli olarak artırması olduğu söylenebilir.

7 Ocak 1947'de başlayarak beş gün süren DP'nin Birinci Büyük Kongresi'nin Türk Demokrasi Tarihi'ndeki yeri önemlidir ve bu kongrenin, partinin bütün siyasi hayatında etkisi görülecek bazı

---

79 Yücel, *Demokrat Parti* s. 61.

80 Caner Sancaktar, *Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri*, Bilge Strateji, İstanbul, 2012, 4 (7) s. 55-56.

81 İnan, *Demokrat Parti*, s. 192.

olaylara öncülük ettiği de ifade edilebilir⁸². İlk kongresini tamamlayan DP'nin, o andan itibaren siyasî hayatına daha emin adımlarla ilerlediği söylenebilir.

5.1. Demokrat Parti İlk Kongresinden Sonraki Gelişmeler

Dönemin yayın organlarından incelenmesinden, 1947'den itibaren DP'ye olan ilginin büyük oranda artış içerdiği söylenebilir. Vatan Gazetesi'ndeki yazarlardan Mümtaz Faik Fenik, DP'nin, artık Celal Bayar'ın ya da diğer kurucu üyelerin değil, milletin partisi olduğunu ve halkın irade ve dileklerini temsil ettiğine dair satırlar kaleme almıştır⁸³. Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Nadir Nadi, DP'nin kongreden sonra artık bir kitle partisi olduğunu, kaleme almış olduğu köşesinde okurlarıyla paylaşıyordu⁸⁴. Bu yorum ve değerlendirmeler, DP'nin Türkiye'de artık büyük bir parti haline geldiğini gösteren önemli göstergelerden kabul edilebilir.

1947 yılında TBMM'nin çalışmaları, CHP ile DP arasındaki tartışmalardan dolayı, hem sert hem de çok sıkıntılı geçmiştir. Özellikle DP milletvekilleri yoğun siyasî baskılar altında çalışmak zorunda kalmışlardır. Ancak CHP içinde de birçok huzursuzluklar mevcut olmuştur. CHP, DP'nin ihtilalci metotlarla çalıştığını iddia etmiştir. Bu durumdan dolayı Recep Peker'in Adnan Menderes'i tevkif ettirme, hatta DP'yi kapatma düşünceleri taşıdığı ve bu yönde sarf ettiği çabalar bilinen şeylerdir. Ancak Recep Peker'in bu düşüncelerinin İsmet İnönü tarafından reddedildiğinin de, ayrıca ifade edilmesi gereken gerçeklerden olduğu belirtilmelidir⁸⁵.

Yukarıda ifade edildiği gibi CHP, DP'yi itibarsızlaştırmak için parti ileri gelenlerini komünist olmakla dahi suçlamıştı. Bunun bir örneği İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in, Türkiye'de solcuların faaliyetlerinde bahseden bir konuşmasında, DP'nin ve özellikle Mareşal Fevzi Çakmak'ın faaliyetleriyle partililer arasında

---

82 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0-65 Yer No: 406. 16.

83 Vatan Gazetesi, 8 Ocak, 1947.

84 Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1947.

85 Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam (1938-1950), II. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967, s. 459.

birtakım komünist bağlar olduğunu yazmasıdır⁸⁶. Cumhuriyet Gazetesi'nin haberine göre, Fevzi Çakmak, Şükrü Sökmensüer'in bu suçlamalarına şöyle cevap vermiştir: “Millet olgundur. Bu propagandalar, makûs neticeler verir. Millet, komünist olmadığımı, komünistlere alet olmadığımı çok iyi bilir”⁸⁷. Bu konuyla ilgili cevabî bir demeç veren Celal Bayar, hem bu iddiaları reddetmiş ve hem de CHP'nin çıkışlarını anti-demokratik hareketler diye nitelemiştir⁸⁸. Görüldüğü üzere CHP, DP'nin büyümesini engellemek ve partiye katılımları önlemek için, bu tarzdan karalama faaliyetlerinde dahi bulunmuştur. DP'nin Komünist olduğu yönündeki iddialar bunlardan sadece birisi olmuştur. Bunun gibi CHP tarafından DP'yi karalayıcı birçok çalışmanın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunların hiçbiri DP'nin parti olarak büyümesini ve iktidara yürümesini engellemeyemediği görülmektedir.

DP ile CHP arasındaki bu mücadelelerden başka, DP'lilerin kendi aralarında da bazı tartışmalar olduğu bilinmektedir. 1947 yılının Şubat ayında bazı DP'lilerin, DP'nin başına Fevzi Çakmak'ı getirme hareketi, parti grubu içinde Celal Bayar taraftarlarıyla önemli bir siyasî çatışmanın meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner önemli bir muhalif olarak ortaya çıkmış ve bu durum, daha sonraki dönemde DP'nin bölünmesine ve partiden ayrılanların Müstakiller Grubu adıyla bir grup kurmaları gibi önemli gelişmelerin de başlangıcını oluşturmasına ortam hazırlamıştır⁸⁹.

1947 yılında muhtarlık seçimleri yapılmıştır⁹⁰. Muhtarlık seçimlerinde de DP ile CHP arasında seçim sonuçları ile ilgili bazı sorun-

---

86 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971)*, s. 29-30.

87 Cumhuriyet Gazetesi, 31 Ocak 1947.

88 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971)*, s. 30.

89 Adem Çaylak, “1946-1950 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakârlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2005, 62 (1) s. 26-31.

90 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 7.35.17.

lar yaşanmıştır. DP, bu seçimlerde hile yapıldığını ileri sürmüş, konuyla ilgili kamuoyuna açıklama yapan Celal Bayar, bu girişimleri “*bir zor darbesi*” olarak nitelemiştir. Muhtarlık seçimlerinden dolayı iki parti arasındaki tartışma ve sorunlardan dolayı, DP’nin ileride yapılacak olan milletvekili ara seçimlerine girip-girmeme konusunda tereddüt yaşadığı da anlaşılmaktadır⁹¹.

1947’de Adnan Menderes ve Celal Bayar’ın da içinde bulunduğu partililer grubu, büyük bir yurt gezisi programı gerçekleştirerek, halk ile temas etmişlerdir. Bunlardan birisi de İzmir gezisidir⁹². DP’lilerin, o günlerde İzmir’de bir miting düzenleyeceklerini bildirmeleri üzerine, Recep Peker, daha önce davranıp, 31 Mart 1947’de vapurla İzmir’e gelmiştir⁹³. CHP İzmir İl Başkanlığı, gelenler için büyük bir karşılama töreni yapmak için hummalı hazırlıklar yapmışlar, okullardan öğrenciler toplanmış, fabrika işçileri bir günlük fazla ücret verilmek suretiyle törene getirilmişlerdir. İktidar, böyle davranarak, DP’nin mitingini etkisiz hale getirmek için bir gövde gösterisi yapma gayretine düşmüştür⁹⁴. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra İzmir’e gelen Recep Peker, 1 Nisan 1947 yılında Halkevi’nde önemli bir konuşma yapmıştır.

Yaptığı konuşmasında Peker, DP’yi şiddetli bir şekilde eleştirmiş, sıkıyönetim, matbuat, seçim kanunları gibi birtakım anti-demokratik hükümler ihtiva eden yasaları savunmuştur⁹⁵. Peker, DP’nin eleştirdiği Amerika’nın Türkiye’ye yaptığı yardımlara değinerek, yapılan yardımın Türkiye’nin bağımsızlığını hiçbir şekilde bozmadığını ifade etmiştir. “*Amerika ile dost olmak, Rusya’nın düşmanı olmak değildir*” diyen Recep Peker, seçimler konusuna özellikle değinerek, seçimlere katılmanın muhalefetin yapması gereken bir görev olduğunu ve İstiklal Mahkemeleri’nin ise daha kaldırılma-

---

91 Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 26.

92 İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, s. 204-205.

93 Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1947.

94 Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s. 26-27.

95 İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes* s. 205.

dığını belirterek, DP'lileri resmen tehdit etmiştir⁹⁶. Bu gibi girişimler, CHP'nin iktidar partisi olma avantajını kötüye kullandığının ve DP'yi sindirmeye çalıştığının kanutları olarak değerlendirilebilir.

Recep Peker'in İzmir'de konuşma yaptığı gün, DP lideri Celal Bayar da, yanında Refik Koraltan ile Mersin'den İzmir'e gelmiştir. Aynı gün, İzmir programında buluşmak amacıyla Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Emin Sazak da İzmir'e hareket etmişlerdir. DP'nin böylesine geniş bir kadro ile İzmir'de bulunmasının nedeni, ara seçimlere girip-girmeme kararını İzmir'de vermeyi planlaması olmuştur. DP'liler İzmir'de çok büyük bir coşku ile karşılanmışlardır⁹⁷. Bu gelişmeler, iktidar ve muhalefet partilerinin İzmir'e büyük bir önem verdiklerini gösterdiği gibi, partilerin nüfuz kazanma yarışının da önemli göstergelerinden birisidir.

Partililer arasındaki karşılıklı kuvvet gösterisi, karşılama törenlerinden sonra da devam etmiştir. DP, Recep Peker'in tehditlerinden korkmadığını gösterir bir tarzda, ara seçimlere girmeyeceğini ilan etmiş ve ayrıca sert bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede DP'nin; "*Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare makinesinin tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet değişmedikçe, seçime girmeyi Türk Demokrası'sine karşı ağır bir suç saymaktadır*"⁹⁸. Denilmesi, partinin seçime girmemesinin gerekçesini ortaya koyuyordu. Özellikle İzmir mitinglerinden sonra iktidar-muhalefet ilişkileri daha da bozulmuştur.

5.2. 12 Temmuz Beyannamesi ve Sonrası

DP ile CHP arasında bu tarzdaki sorunların önü alınamaz duruma gelmesi, İsmet İnönü'nün her iki parti liderini çağırarak, adeta duruma el koymasını gerektirmiştir. Bu suretle İnönü'nün girişim ve önderliğinde çeşitli görüşmeler yapılmış ve iki parti arasındaki

---

96 Ahmad-Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, (1945-1971)*, s. 31.

97 İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes* s. 204.

98 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 17.70.8.

sorunların çözülmesine çalışılmıştır. “12 Temmuz Beyannamesi⁹⁹” adıyla ünlene bildiri, iki taraf arasında bu gayretlerin sonunda

---

99 DP ve CHP ilişkilerini kilitlemesi üzerine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 12 Temmuz 1947 yılında yayınlanan bildiri hiç şüphesiz Türk siyasal hayatının kilometre taşlarından biridir. Konumuz açısından önemli görülen paragraflar aşağıya alınmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü konuşmasında şu hususlara değinmiştir: 3 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırduğum Bay Celal Bayar bana Demokrat Partinin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikâyet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştiklerini hikâye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyetteki tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için, 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Genel Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktada ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikâyet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı. 17 Haziran tarihinde Bay Bayar’ı tekrar kabul ettim. Bana, vaziyeti arkadaşlarıyla görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehasıs olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını ifade eyledi. Bunun üzerine; iki defa görüştüğüm Başbakan, iktidar partisiyle muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmalarını yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra, biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidinin kuvvetli olduğunu ilave eyledi. Ben, muhalefet liderinin kanundışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakanı bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanışı getiren bu durumu, memlekette siyasi partilerin gelişip gelişebileceğine katı ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazımdır. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim, bu son dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm. (Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 167-168).

Cumhurbaşkanı İnönü'nün, gelişmeleri kamuoyuyla paylaştığı beyanname olarak bilinmektedir. Beyanname 11 Temmuz günü radyoya ve ajansa verilmiş, 12 Temmuz günü ise ulusal gazetelerde yayımlanmıştır. İsmet İnönü'nün bu bildirisi, muhalefete verilen güvenceler açısından çok önemlidir.

İsmet İnönü bildiride önce, iktidar ve muhalefet kanadıyla yapmış olduğu görüşmelerin hikâyesini anlatmış, sonra da iki tarafın beklentilerini açığa vurmuştur. İsmet İnönü bildirinin amacını, “iki taraf arasında düğümlenen ilişkileri yansız konumuyla çözmek” olarak açıklamıştır. Ona göre, bu aşamada kimin haklı kimin haksız olduğunu ortaya koymanın bir yararı yoktur. İnönü, aşırıya kaçmakla birlikte iki tarafın da yakınmalarında haklılık payı olduğu kanaatini taşımaktadır. Cumhurbaşkanının bu sözlerinden, Recep Peker'e rağmen, muhalefetin dillendirdiği baskı iddialarını kabul ettiği anlamı çıkmaktadır. İnönü böylece iki partiye de eşit uzaklıkta olduğunu, “ihtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi parti metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak gerekir” sözleriyle ortaya koymaktadır¹⁰⁰.

İnönü'ye göre, “meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız ve eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır”. Ancak siyasi partiler de, mensuplarının ya da öyle görünen özel amaç sahiplerinin “şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda” dikkat göstermelidirler. İsmet İnönü'nün varmak istediği sonuç, iki partinin birbirlerine güven duymalarını sağlamaktır. “Muhalefet, teminat içinde yasayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanunî haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin bulunacaktır”. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, 12 Temmuz Bildirisi, ülkenin geri dönülmez bir biçimde çok partili yaşama geçmiş olduğunu ortaya koyan bir belge niteliğindedir¹⁰¹.

---

100 Fehmi Akın, “12 Temmuz Beyannameyi Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Afyon, 2009, 11 (1), s. 98.

101 Akın, “12 Temmuz Beyannameyi Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”,

12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk Siyasi Tarihine bir önemli katkısı şudur: 1940 yılından 1947 yılına kadar devam eden ve hem muhalefet hem de vatandaşlar için sorun oluşturduğu değerlendirilen sıkıyönetimin kaldırılmasıdır. Hasan Saka Hükümeti 23 Aralık 1947 tarihinde sıkıyönetimi kaldırmasıyla DP daha rahat hareket etmeye başlamıştır. Muhalefet partisinin bir isteğinin kabul edilmiş olması, bahsi geçen beyannamenin pozitif gelişmeler ortamı hazırlamış olduğu görülmektedir¹⁰².

DP, 12 Temmuz Beyannamesi'ne rağmen ara seçimlere katılmamıştır. DP'nin seçimlere katılmama kararından sonra ara seçimler İstanbul'da yapılmıştır. Bu seçimde özellikle de oy verenlerin sayısı çok düşük olmuştur. Yani seçimlere katılım beklenenden daha da az gerçekleşmiştir ki, bu durum, özellikle de CHP'nin halk nazarındaki değerini azalttığı ve DP'ye duyulan hayranlığın arttığı şeklinde değerlendirilebilir¹⁰³.

DP, 1948 yılında da çalışmalarını sürdürmüş ve ülke genelindeki miting ve toplantılarına devam etmiştir. İlk mitinglerden biri Diyarbakır'da yapılmış ve beklenen üzerinden katılım olmuştur¹⁰⁴. Denizli ve Acıpayam'da yapılan mitingde Celal Bayar ateşli konuşmalar yapmıştır¹⁰⁵. Daha sonraları Ağrı ve Samsun'da yapılan mitinglerde de DP açısından olumlu sonuçlar gözlemlenmiştir¹⁰⁶. Bu mitinglerin genelinde katılımın beklenenden yüksek oluşu, DP'nin yükselen değerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. DP'nin bu hızlı yükselişi, CHP tarafından çeşitli engellemelere maruz kalmasını da sürekli hale getirmiştir. Çeşitli il ve ilçelerden DP mensuplarına baskılar yapıldığına dair genel merkeze çeşitli şikâyetlerin yapılması olağanlaşmaya başlamıştır¹⁰⁷. DP, bu duru-

---

s. 99.

102 Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 126.

103 Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 186.

104 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 40.241.10.

105 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 66.410.2.

106 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 436.1890.3.

107 BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0-66 Yer No: 412. 2.

mu TBMM'de sık sık gündeme taşımış, ancak iktidar tarafından bununla ilgili herhangi somut bir kabul veya anlayış gördüğüne dair emareler yoktur.

1949'da CHP teşkilatlarından DP'ye büyük katılımlar olmuş, bunlar çoğaldıkça iki parti arasındaki rekabet daha da şiddetlenmiştir. CHP, bu istifaların önünü almak için çeşitli önlemlere başvurmuştur. Örneğin Artvin İl İdare Kurulu üyelerinden DP'ye geçenler CHP'den ihraç edilmişlerdir¹⁰⁸. Ayrıca partiden kopmaları önlemek için birtakım başka önlemler alınmış, ancak bunlar CHP'nin üye sayısının azalmasını DP'nin ise giderek büyümesini önleyememiştir.

Sonuç

DP'nin güçlü bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkışı, Türkiye Tarihi ve Türk Demokrasi Tarihi'nde ayrı bir öneme sahiptir. Bu çıkış ve çıkışın hızı, DP'lilerce olduğu gibi, CHP tarafından da tahmin edilememiştir. Hatta başlangıçta DP'nin kuruluşu, parti içi muhalefeti ortaya koyduğundan dolayı, CHP tarafından memnunlukla karşılanmıştır. Ancak DP'nin kuruluşu ve hızlı bir şekilde büyümesi, CHP'yi hem düşünce, hem yapı açısından değişikliğe uğratmıştır. DP'nin kurulması üzerine il, ilçe, ocak teşkilatlarında istifalar ve pek çok yerdeki idare kurullarında çözümler görülen CHP yeni idare kurulları teşekkül ettirmiş; pek çok yerde yeni ocaklar açmıştır. DP, bu şekilde büyürken CHP tarafından birçok baskı ve engellemelerle karşılaşmıştır.

Çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP'den istifalar artmış ve istifa eden teşkilatlar, yer yer ve çoğunlukla toplu bir şekilde DP'ye geçmişlerdir. Bundan dolayı CHP, yeni partiye katılanlara yönelik baskılarını arttırmıştır. Ancak bu baskılar katılımları engellememiş, tam tersine arttırmış ve DP'nin halk tarafından daha da sevilmesine ve kitle partisi olmasına katkı sağlamıştır. Kısa zamanda büyük kitlelere ulaşan bir siyasal parti haline gelen DP, 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimlerini kazanarak iktidar olmuştur. Tam tamına on yıl iktidarda kalan DP, bilhassa ilk iki

---

108 BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 437.1812.1

döneminde yapılan genel seçimlerde rekor seviyede oy oranlarına ve dolayısıyla halk desteğine sahip olmuştur. DP'nin Türk Demokrasi Tarihi'nde bu kadar önemli bir yere sahip olmasında, CHP ile girmiş olduğu mücadelede milletin sıkıntı ve ihtiyaçlarını doğru tespit edip, doğru yerlere müdahale edebilmesinin büyük bir rolü olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 5.26.30
Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 53.315.4
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.403.16
Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 435.1807.1
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 12.71.9
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.402.1
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.402.2
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.402.3
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.403.4
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 44.257.1
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 77.507.8
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.507.2
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 79.524.2
Fon Kodu: 490.1.0.0. Yer No: 6.30.7
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.402.1
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 243.646.13
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.406.16
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 243.646.13
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 65.406.16
Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 7.35.17
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 17.70.8)
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 40.241.10
Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 66.410.2
Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 436.1890.3
Fon Kodu: Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 66.412.2

B. TBMM Tutanak Dergisi

C. Gazeteler

Resmi Gazete

Vatan

Cumhuriyet

Tanin

D. Araştırma ve İncelemeler

- Ahmad, Feroz - Turgay, Bedia, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, (1945-1971), Ankara: Bilgi Yayınevi 1976.
- Akın, Fehmi, “12 Temmuz Beyannamesi Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Afyon, 2009, 11 (1), ss. 92-109.
- Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, Ankara: İmaj Yayıncılık 2004.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınları, 2004.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı (1899-1960)*, İstanbul: Remzi Kitabevi 1988.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1938-1950)*, II. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi 1967.
- Aydoğan, Metin, *Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)*, 30. Baskı, İzmir: Umay yayınları 2006.
- Bakan, Selahaddin ve Özdemir, Hakan, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti’ye Karşı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), Sivas, 2013, ss.373-397.
- Burçak, Rıfki Salim, *Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş (1945-1950)*, İstanbul: Olga Matbaası 1979.
- Çaylak, Adem, “1946-1950 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakârlar ve Türk Demokrasisinin Almış Olduğu Biçim”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 62 (1), Ankara, 2005, ss.18-47.
- Duman, Olcay Özkaya, “Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler, Demokrat Parti Dönemi”, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Dergisi*, 1(1), Ankara, 2012, ss. 295-315.
- Erdoğan, Mustafa, *Liberal Toplum ve Liberal Siyaset-Türkiye’de Demokrasiye Geçişin Deneyimi (1945-1950)*, Ankara: Siyasal Kitabevi 1992.
- Erer, Tekin, *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, İstanbul: Ticaret Postası Matbaası 1966.

- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, Ankara: İmge Kitabevi 1990.
- İnce, Erdal, "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türk Siyasal Yaşamına Etkisi" *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008.
- İnan, Süleyman, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, İstanbul: Liberte Yayınları 2006.
- Karpat, Kemal Haşim, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları 1967.
- Karpat, Kemal Haşim, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, (Çeviren: Güneş Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karaömerlioğlu, Mehmet Asım, "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Hikâyesi", *Birikim Dergisi*, İstanbul, 1998, ss.107-117.
- Kırkpınar, Leyla, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 (10), İzmir 2000, ss. 84-98.
- Özçelik, Pınar Kaya, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (3), Ankara, 2010, ss.166.
- Özbudun, Erol, *Çağdaş Türk Politikası*, İstanbul: Doğan Kitabevi 2007.
- Sancaktar, Caner, "Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu:Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri", *Bilge Strateji*, 4 (7), İstanbul, 2012, ss.31-64.
- Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Uyar, Hakkı, *Tek Parti Yönetimi ve CHP*, İstanbul: Boyut Yayınları, 1999.
- Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara: Rüzgâr Kitabevi 1998.
- Yücel, M. Serhan, *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Yayınları 2001.